

372-378, 380, 385; VII, 820; Fahrettin Atar, *İslâm İcrâ İf'lâs Hukuku*, İstanbul 1990, s. 212; Aydın Aybay, *Borçlar Hukuku Dersleri*, İstanbul 1991, s. 3, 165, 166, 169, 170, 171, 174; Fahrettin Aral, *Türk Borçlar Hukukunda Takas*, Ankara 1994, s. 1-146; Abdullah Kahraman, *İslâm Borçlar Hukukunda Takas* (yüksek lisans tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; a.m.f., "İslâm Hukukunda Takas İşlemi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, Sivas 1998, s. 285-299; Fâyiz M. Hüseyin, *el-Mu'kâşşa*, Kahire 1999, s. 10-45, 113-293; M. Revvâs Kal'acı, *el-Mevsû'atü'l-fikhiyyetü'l-müeyyere*, Beyrut 1421/2000, II, 1825; M. Sellâm Medkûr, "el-Mu'kâşşa fi'l-fikhi'l-İslâmî", *Mecelletü'l-kânûn ve'l-iktisâd*, XXVII/1, Kahire 1957, s. 1-88; XXIX/2 (1959), s. 1-66; Ferit Hakkı Saymen, "Takasa Müteallik İrade Beyanı", *İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XIII/4, İstanbul 1974, s. 1433; "Ta'ḥkîm", *Mv.F.*, XXXVIII, 329-340; M. Âkîf Aydın, "Deyn", *DİA*, IX, 267, 268; Câk el-Hakîm, "et-Te'kâş", *el-Mevsû'atü'l-'Arabîyye*, Dımaşk 2002, VI, 707-708.

ABDULLAH KAHRAMAN

TAKDİR

(bk. KADER).

TAKDİS

(bk. KUTSİYET).

TAKIYYE

(التقية)

Kişinin canına veya malına yönelik bir tehlike karşısında inancını gizleyip gerektiğinde aksini söylemesi anlamında bir terim.

Sözlükte "bir kimseyi tehlikeden korumak" anlamındaki **vaky** (**vikâye**) kökünden türeyen **takiyye** "kendini korumak, sakınmak" mânasına gelir (*Lisânü'l-'Arab*, "v'ky" md.; *Kâmus Tercümesi*, IV, 1221-1222). **Takiyye** Kur'an'da geçmemekle birlikte Âl-i İmrân sûresindeki (3/28) "tükât" kelimesinin aynı mânada **takiyye** şeklinde de okunduğu bilinmektedir (Şerîf er-Radî, V, 194; Bennâ, s. 172). Zorunlu durumlarda başvurulabilecek bir kolaylık (ruhsat) olan **takiyye** müminlerin kendilerinden olanları bırakıp kâfirleri dost edinmemelerini, fakat onlardan sakınıp korunma halinin bundan istisna edildiğini belirten yukarıdaki âyete dayanmaktadır. Bunun dışında Kur'an'da, kalbi imanla huzur bulduğu halde küfür ve inkâra zorlanan kimsenin mâzur sayıldığını ifade eden âyetle (en-Nahl 16/106) Firavun'un tebaasından olup imanını gizleyen kimseden övgü ile bahsedilen âyetten

(el-Mü'min 40/28) hareketle tehlike karşısında kişinin asıl inancını gizleyebileceği kabul edilmiştir. Rivayete göre ilk müslümanlardan Ammâr ile babası Yâsir ve annesi Sümeyye'yi müşrikler dinden dönmeye zorlamış, babası ile annesi bunu reddedince öldürülmüş, Ammâr ise eziyetlere dayanmayıp sözle inkârda bulunmuştur. Daha sonra durumu Hz. Peygamber'e bildirdiğinde Resûlullah cebir karşısında böyle davranılabileceğini söylemiştir (Taberî, XIV, 237-238; İbnü'l-Esîr, IV, 131). Bu olay hakkında nâzil olan Nahl sûresindeki âyet (16/106) benzeri durumlarda **takiyye** uygulamasının bir ruhsat sayıldığını teyit etmiştir. Bununla birlikte cebirle karşılaşan bir müminin **takiyyeye** başvurmayıp ölümü tercih etmesi hemen bütün İslâm fırkalarının daha üstün bir davranış olarak değerlendirilmiştir (Şerîf er-Radî, V, 195-196).

Takiyye ilk İslâm mezheplerinden olan Hâricîler arasında genellikle benimsenmemiş, ancak başta Necedât olmak üzere mezhebin bazı gruplarının Âl-i İmrân (3/28) ve Mü'min (40/28) sûrelerindeki âyetlere dayanarak bu yöntemi câiz gördükleri ileri sürülmüştür (Şehristânî, I, 122, 125). Sonraki dönemlerde bir kısım Hâricîler'in bulunulan ülkeyi "dârü't-takiyye" ve "dârü'l-alâniyye" diye nitelendirmeleri de onların bu konudaki tavrını belirtmektedir. **Takiyye** hemen bütün Şii fırkalarının uygulanan bir esas kabul edilmiştir. Şi'a'nın kolları içinde İsmâiliyye özellikle gizlilik (setr) devrelerinde bu prensibi uygulamış, İmâmîyye'den Ahbâriyye, Usûliyye, Şeyhiyye ve Bâbiyye de bu esasa bağlı kalmıştır. Zeydiyye ilke bakımından **takiyyeye** muhalif görünse de zaman zaman uygulamaktan geri kalmamıştır (Kâmil eş-Şeybî, XVI [1962], s. 233). Özellikle İmâmîyye'de muhaliflerin baskısından kurtulmak, isyan etmeye elverişli bir durum ortaya çıkıncaya kadar toplumun ve yöneticilerin dikkatini çekmemek için **takiyye** yöntemine başvurmuştur. İmâmîyye'ye göre bu nevi **takiyye** uygulaması ilk dönemlerden itibaren başlamıştır. Resûlullah'ın vefatından sonra ilk üç halifenin hilâfeti devrinde asıl hak sahibi olan Hz. Ali'nin sükût etmesi bir **takiyye** olduğu gibi oğlu Hasan'ın Muâviye ile hilâfet konusunda anlaşması da **takiyye** mahiyetindedir. Buna göre Hz. Hüseyin'in Emevîler'e karşı başlattığı hareket **takiyye** ilkesiyle bağdaşmamaktadır. Ardından gelen Zeynelâbidîn, Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık gibi imamların mevcut idareye isyan edilmesini câiz görmemeleri de **takiyye** uygulaması şeklinde

görülmüştür. Özellikle Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık zamanında gelişen aşırı Şii ihtilâci hareket mensupları **takiyyeye** daha çok yönelmişlerdir. Bu tür bir **takiyye**, dinin kâfirler karşısında bir mümine tanıdığı ruhsatın ötesinde belirli Şii grupların maksatlarına ulaşabilmek için uyguladıkları bir yöntemdir. Diğer bir ifadeyle **takiyye** muhaliflere karşı uygulanan siyasî bir mahiyete bürünmüş, istenen sonuca ulaşabilmek için söylenen sözleri zâhir ve bâtın diye ikiye ayırıp ilkinin herkesin, ikincisini ancak mezhep mensuplarının anlayabileceği bir terminoloji oluşturulmuştur.

Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık dönemlerinde nakledilen haberlerde **takiyyenin** dinin onda dokuzunu teşkil ettiği, **takiyyesi** olmayanın dininin olmayacağı, çok az istisna dışında her şeyde **takiyye** yapılabileceği, **takiyyenin** Allah'ın dininin önemli bir unsurunu meydana getirdiği, mümin için bir kalkan sayıldığı (Küleynî, II, 217-221), **takiyyeyi** terkedenin Allah'a, resulüne ve imamlara muhalefet etmiş olacağı düşüncesi yaygınlık kazanmış, hatta, "Sizin Allah katında en üstününüz en çok sakananınızdır" mealindeki âyette (el-Hucurât 49/13) yer alan "etkâ" kelimesi Ca'fer es-Sâdık'tan nakledildiğine göre "en çok **takiyye** uygulayan" şeklinde anlaşılmıştır (İbn Bâbeveyh, s. 128). **Takiyye**, sonraki dönemlerde de bir mezhep prensibi halinde on iki imam devrine kadar devam etmiş, bir imamın doğumu, yetişmesi, gaybete girmesinin açıklanması ve isminin söylenmesi bile menedilerek tam anlamıyla bir gizlilik ortamı oluşturulmuştur. Son imamın gaybetinden zuhuruna kadar devam edecek olan dönemler de **takiyye** dönemi kabul edilmiş, bu süre içinde **takiyyeye** uymanın bir vecibe sayıldığı ileri sürülmüştür. **Takiyye**, ancak on ikinci imamın ortaya çıkıp bütün dünyayı hâkimiyeti altına alacağı devirle sona erecektir (a.g.e., s. 127-128).

İmâmîyye'nin Ahbâriyye kolunca benimsenen **takiyyeye** uyma zaruretî yanında Usûliyye'ye mensup mutedil bazı Şii âlimleri farklı görüşler belirtmiştir. Şeyh Müfid'e göre, bazan **takiyyenin** uygulanması terkenden daha faziletli olabileceği gibi uygulanmamasının faziletli olacağı yerler de vardır. Cana veya mala yönelik bir tehlikenin bulunması durumunda **takiyye** uygulaması dinen câizdir ve ilke bakımından zaruret halinde söylenecek bütün sözlerde **takiyye** meşrû görülmüştür. Bunun yanında barış ve huzurun sağlanması için **takiyyeye** başvurulması gerekebilir. Ancak

müminlerin katledilmesi gibi sonuçlar doğuracak durumlarda takyye uygulanması câiz görülmemiştir (*Evâ'ilü'l-makâlât*, s. 55). Şeyh Müfid'in çağdaşı Şerif er-Radî'nin nakline göre bir müminin kâfirler arasında yalnız kalması, yardım ve destekten yoksun olması durumunda takyye uygulanıp düşmana karşı iyi davranabilir. Zira takyye kalple değil sözledir. Kalbin lisanla söylenenin aksine inancını koruması gerekir (*Ḥakā'iku't-te'vil*, V, 194).

Takyye, teşekkül dönemlerinde bazı aşırı düşüncelerin Şii gruplarınca benimsenmesi, tarih boyunca siyasetten uzak kalmayan Şi'a'nın karşılaştığı olaylar çerçevesinde varlığını sürdürebilmesi ve mensuplarını muhalif fırkalarından koruyabilmesi gibi etkenlerle bir mezhep prensibi haline getirilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de de işaret edildiği gibi insan toplulukları tarih boyunca zayıflar ve güçlüler diye ikiye ayrılmış ve zayıflar güçlülerin baskısından kurtulmak için bazı yöntemler kullanmak mecburiyetinde kalmıştır. Müslüman toplulukları, müslüman olmayan veya kendi mezheplerini benimsemeyen gruplarla bir arada yaşamıştır. Hemen bütün dinlerin mensuplarında bu farklılıklardan kaynaklanan anlaşmazlıklar görülmüştür. Müslümanların içinde en önemli anlaşmazlık ise Şii'lerle Sünnîler arasında çıkmıştır. Sünnî mezheplerin büyük çoğunluğa sahip bulunması Şii'lerin baskı altında kalması sonucunu doğuran en önemli etkidir. Ancak Şii'liğin başlangıçtan beri siyaset ağırlıklı bir mezhep olması, iktidarda kaldıkları dönemlerde bile arzularının tam anlamıyla gerçekleşmemesi psikolojik bir çöküntüye yol açmış, bu yüzden meydana gelen siyasal ve sosyal tatsızlık takyye yöntemiyle kontrol altına alınabilmiştir (krş. Kâmil eş-Şeybî, XVI [1962], s. 248-267). Bu arada çağdaş Şi'a âlimlerinden Hamîd İnâyet, Şi'a'nın geleneksel takyye ilkesini pasif tutumların mazereti olmaktan çıkarıp samimiyet ilkesiyle çelişmeyecek biçimde sınırlandırmaya çalışmanın modern zamanların bir yönelişi sayıldığını (*DİA*, XXII, 266), Seyyid Ahmed Kesrevî ise Şi'a'nın benimsemiştiği takyye ilkesiyle insanları yalancılığa sevkettiğini (*a.g.e.*, XXV, 311) ileri sürmüştür. Takyyenin Şi'a tarafından özel içerikli bir ilke haline getirilmesi diğer İslâm mezheplerince bir kusur kabul edilip eleştirilmiş, dürüstlüğü ortadan kaldıran bir unsur diye nitelendirilmiştir. Bu değerlendirmeye bazı şarkiyatçılar da katılmıştır (meselâ bk. Goldziher, s. 181).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, IV, 1221-1222; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut

1415/1995, XIV, 237-238; Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfi* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî), Beyrut 1401, II, 217-221; İbn Bâbeveyh, *Risâletü'l-İtikadâtü'l-İmâmiyye: Şii-İmâmiyye'nin İnanç Esasları* (trc. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1978, s. 127-129; Şerif er-Radî, *Ḥakā'iku't-te'vil fi müteşâbihi't-tenzil*, Tahran 1406, V, 192-197; Şeyh Müfid, *Evâ'ilü'l-makâlât* (nşr. Mehdi Muhakkik), Tahran 1372 hş./1413, s. 55; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Bulak 1318, I, 300; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 122, 125; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 131; Bennâ, *İt-hâfû fuzalâ'i'l-beşer* (nşr. Ali Muhammed ed-Dabbâ), Kahire 1359, s. 172; I. Goldziher, *el-ʿAḳide ve-ş-şerʿa fi'l-İslâm* (trc. M. Yûsuf Mûsâ v.dğr.), Kahire 1946, s. 181; Muhammedî er-Reyşehrî, *Mizânü'l-hikme*, Kum 1363 hş./1405, X, 666-671; E. Kohlberg, "Takyya in Shî'i Theology and Religion", *Secrecy and Concealment: Studies in the History of Mediterranean and Near Eastern Religions* (ed. H. G. Kippenberg – G. G. Stroumsa), Leiden 1995, s. 345-380; Kâmil eş-Şeybî, "Takyye: Uşûlühâ ve tetavvürühâ", *Mecelletü'l-Külliyyeti'l-âdâb*, XVI, İskenderiye 1962, s. 233-267; R. Strothmann – [Moktar Djeblî], "Takyya", *El²* (İng.), X, 134-136; Ali Kaysarî, "İnâyet, Hamîd", *DİA*, XXII, 266; Orhan Bilgin, "Kesrevî, Seyyid Ahmed", *a.e.*, XXV, 311.

MUSTAFA ÖZ

TAKIYYÜDDİN er-RÂSİD

(تقي الدين الراصد)

(ö. 993/1585)

Klasik İslâm astronomisinin son büyük temsilcisi olduğu kabul edilen Osmanlı âlimi.

4 Ramazan 932 (14 Haziran 1526) tarihinde Dimaşk'ta Türk kökenli bir aile içinde dünyaya geldi. Nev'izâde Atâi yanlısı olarak 927'de (1521) Kahire'de doğduğunu söyler ve bu bilgi daha sonra bazı araştırmacılar tarafından tekrarlanır. Eserlerinde isim zinciri Ebû Bekir Takyyüddin Muhammed b. Zeynüddin Ma'rûf b. Ahmed er-Râsîd ed-Dimaşkî şeklindedir. Takyyüddin'in bazı kitaplarında verilen tam isim zincirinin dokuz ve onuncu sırasında yer alan Mengüpars ve Humâr Tegin adlı ataları Nüreddin Mahmud Zengî ve Selâhaddin-i Eyyûbî'nin kumandanlarındandı. Babasının ve kendisinin taşıdığı Sahyûni nisbesi de Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Mengüpars'a verdiği Lazkiye yakınlarındaki Sahyûn (Sihyevn) Kalesi'yle ilgilidir. Takyyüddin ilk eğitimini, Necmeddin el-Gazzî'nin Dimaşk'ta müderrislik yaptığını ve 971'de (1564) Üsküdar'da öldüğünü söylediği (*el-Kevâkibü's-sâ'ire*, III, 207-210) babası Kadî Zeynüddin Ma'rûf Efendi'den aldı. Kutbüddin İbn Sultân, Kemâleddin İbn Hamza, Şemseddin İbn Tolun, Takyyüddin Ebû Bekir b. Muhammed el-Belâtonusî, Takyyüddin Ebû Bekir b. Muhammed el-Kârî,

Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed el-Gazzî ve Muhammed b. Muhammed İbn Mağûş Dimaşk'ta ders gördüğü diğer hocalarıdır. Ailesinin 957 (1550) yılı civarında İstanbul'a gitmesi üzerine öğrenimini orada Çivizâde Mehmed Efendi, Ebüssüüd Efendi, Kutbüddinzâde Mehmed Efendi ve Saçlı Emîr'in yanında tamamladı. Bilgi birikiminin artmasını ve özellikle astronomi ve matematik konularında derinleşmesini sağlayan bu öğrenim sürecinden sonra Mısır'a giderek Kahire'de Şeyhüniyye ve Sargatmışiyye medreselerinde müderrislik yaptı. Ardından İstanbul'a geldi ve Sadrazam Semiz Ali Paşa zamanında Edirnekapı Medresesi'ne müderris tayin edildi. Ancak bir süre sonra ailevi sebeplerle Kahire'ye döndü ve orada müderrislik görevini sürdürdü. Bu arada Mısır kadılığına getirilen Çivizâde Mehmed Efendi'ye vekâlet etti. Mısır kadılığına tayin edilen Kazasker Molla Abdülkerim Çelebi ile babası Kutbüddin Efendi'nin teşvikleriyle astronomi ve matematik üzerinde yoğunlaştı. Takyyüddin, bilimsel kişiliğinin oluşumunu derinden etkilediği anlaşılan Abdülkerim Çelebi'ye büyük saygı beslemiş ve optik hakkındaki kitabını ona ithaf etmiştir.

Matematik ve astronomi araştırmalarını en ileri düzeye ulaştırdığı sırada tekrar

III. Murad Şehinşahnâmesi'nde Takyyüddin er-Râsîd'i maiyetindeki astronomlarla birlikte çalışırken gösteren minyatür (İÜ Ktp., FY, nr. 1404, vr. 57*)

